

N. Pashyna
O. Mendrin

CIVIC EDUCATION IN UKRAINE AS A MEANS OF FORMING CIVIC IDENTITY

The importance of creating a system of civic education for the democratic transit of post-totalitarian countries and the formation of civic identity in such countries is revealed. The urgency of forming a civic identity for Ukraine is too high, because its existence should guarantee the further development of civil society, which has just begun to emerge in the country. One of the factors that can significantly influence the further development of civic identity is the creation and functioning of a system of civic education that could support the process of stable existence of relevant institutions.

The purpose of this article is to analyze the developed concepts of civic education as a factor influencing the processes of formation of civic identity in modern Ukraine.

The proposed concepts of civic education development in Ukraine are considered, including both official government projects and those proposed by initiative groups, in particular from the Institute of Civic Education NaUKMA. Conclusions are made on the implementation of changes in the current state of implementation of civic education in the country in order to meet its objectives of civic identity and ensure sustainable democratic development.

The authors conclude that in the implementation and regulation of the functioning of civic education Ukraine has followed a certain, not always linear path, which is reflected in the creation of two different approaches to determining the content of civic education.

According to the authors, the analysis of the approved and proposed concepts reveals the lack of a clear understanding of the essence of civic identity and the need to implement it in the texts of government programs. Effective civic education should provide for the practical consolidation of acquired knowledge and skills in the process of: a) active participation in the self-governing bodies of educational institutions; b) involvement of students and other young people in civic activities and volunteer projects aimed at developing the institutions of civil society and democracy; c) excursions, meetings with representatives of public administration, local self-government in order to get acquainted with the work of relevant institutions.

Keywords: *civic identity, civic education, civil society, democracy.*

УДК 327:355.426(569.1)”2011/...”

С. В. Шуляк
А. П. Гірман

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ В СИРІЇ (РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР)

У статті розглядається інтернаціоналізація громадянської війни в Сирії. Акцент зроблено на її регіональному вимірі, тобто втручання у сирійський конфлікт впливових регіональних акторів. Визначені найбільш активні зовнішні учасники війни, їхні мотиви та форми втручання. Проаналізовано основні підсумки іноземних інтервенцій та перспективи їх подальшого розвитку у контексті сучасної ситуації на Близькому Сході.

Ключові слова: Близький Схід, Сирія, громадянська війна, інтернаціоналізація конфлікту, регіональний вимір, іноземна інтервенція, Туреччина, Іран.

DOI 10.34079/2226-2830-2021-11-31-32-195-207

Постановка проблеми. Сирійська громадянська війна, що спалахнула у 2011 р., відзначається вкрай високим ступенем інтернаціоналізації і вже давно перестала бути лише фактором національної та регіональної політики. Хоча інтенсивність бойових дій після знищення у 2017 р. Ісламської держави постійно зменшується, наявність цілого комплексу нагальних проблем, спричинених нею, значною мірою впливає на політичні процеси як у регіоні, так і у світі й притягує до себе увагу світового співтовариства, вимагаючи його невідкладного дієвого реагування. Серед них безпекові (ведення бойових дій, терористична активність, застосування хімічної зброї), політичні (питання легітимності сирійського уряду та суверенітету Сирії), економічні (руйнація національної економіки, зубожіння населення, негативні впливи на регіональну та світову економіку), гуманітарні (величезні жертви серед цивільного населення, біженці, знищення культурної спадщини). Звідси, країна перетворилася на об'єкт докладання зусиль різноманітних акторів світової та регіональної політики, як окремих держав, так і міжнародних (урядових і неурядових) організацій.

Окрім зазначених вище проблем, дослідження іноземних інтервенцій у сирійську громадянську війну має більш широке теоретичне значення для осмислення специфіки сучасних міжнародних відносин. Йдеться проте те, що зазначені вище виклики притаманні не лише сирійському конфлікту, а є характерною ознакою сучасної світової політики загалом. Широке розповсюдження феномену «крихких держав», які одночасно є і жертвами і джерелом таких проблем, створює сприятливі умови для усе більш активного використання збройних інтервенцій як інструменту зовнішньої політики держав. Неспроможність «крихких держав» захищати свій суверенітет і контролювати політичну ситуацію на власній території створює небезпечний вакуум влади не тільки всередині цих держав, а й в регіоні, що загрожує стабільності сусідніх держав. Це змушує і сусідні країни, і світову спільноту, так чи інакше, втягуватися у внутрішні конфлікти на території слабких або вже фактично зруйнованих держав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання пов'язані з регіональним виміром інтернаціоналізації сирійського конфлікту не залишилися поза увагою експертів і науковців. Активність регіональних акторів, передусім Ірану та Туреччини, доволі активно розглядалися у науковій літературі. Тут згадаємо лише деяких авторів, що торкаються у своїх дослідженнях цієї проблеми, зокрема Р. Хіннебуш (Hinnebusch, 2019), Е. ван Він (van Veen, 2019), Дж. Вотлінг (Watling, 2019), В.Ф. Лисак та А.Т. Тарраф (Лисак та Тарраф, 2019), Х. Ішиксал (İşiksal, 2018.), Т. Жюно (Juneau, 2018), Ш. Актюрк (Aktürk, 2017), А. Хашем (Hashem, 2017), С.Ш. Гюнер і Д.Е. Коч (Güner and Koç, 2017), В.Ю. Купрейчук (Купрейчук, 2015). Переважна більшість зазначених досліджень відбиває поточний (на час написання) стан сирійського конфлікту та, відповідно, політику регіональних гравців щодо нього. Звичайно про всебічне дослідження питання не йдеться, адже, з одного боку, для цього не було достатньо часу, а з іншого – сам предмет дослідження – міжнародний вимір сирійського конфлікту – зазнавав змін, що змушувало до постійного переосмислення деяких його аспектів з урахуванням нових обставин. На наш погляд, відносна стабілізація ситуації в Сирії, в останні роки, дозволяє перейти від простої фіксації змін до певних узагальнень.

Природньо, що серед зовнішніх акторів у сирійському конфлікті, найбільшу зацікавленість і активність виявляють сусідні країни, чий життєві інтереси, чия власна безпека та стабільність залежать від ситуації в Сирії. Саме їхній вплив значною мірою визначив динаміку сирійського конфлікту та його сучасний стан. Звідси, *метою* даної роботи є аналіз саме регіонального (близькосхідного) виміру інтернаціоналізації громадянської війни в Сирії.

Теоретико-методологічні засади дослідження. Вибір регіонального виміру сирійського конфлікту, у якості предмету дослідження, визначив використання у роботі підходу «рівнів аналізу» (levels of analyses approach). Він дозволяє враховувати складний багаторівневий характер сирійського конфлікту, який можна віднести, до так званих «нових війн», які за М. Калдор, «незважаючи на те, що більшість з них носять локальний характер, включають в себе незліченну кількість транснаціональних зв'язків, через що важко утримати відмінність між внутрішнім і зовнішнім, між агресією (нападом із-за кордону) і репресією (атака зсередини країни) або навіть локальним і глобальним» (Kaldor, 2012, с.2). Учасники подібних конфліктів, як безпосередньо ворогуючі сторони (так звані «первинні» актори), так і різноманітні категорії зовнішніх зацікавлених гравців («вторинні» та «третинні»), мають різну природу (державні і недержавні) і переслідуючи свої інтереси, можуть діяти на абсолютно різних рівнях (національному, регіональному, глобальному і навіть персональному).

Специфіку застосування цього підходу стосовно аналізу зовнішньої політики близькосхідних держав пояснює Р. Хіннебуш. Він пропонує аналізувати зовнішню політику близькосхідних держав на трьох рівнях: регіональному (regional level), міжнародному (international level), внутрішньому (domestic level) (Hinnebusch, 2003, с.91–93).

У широкому міжнародному вимірі (на рівні міжнародної системи), ми бачимо центральну роль Росії у конфлікті, другорядну роль США і непереконливу позицію Організації Об'єднаних Націй. На регіональному рівні, йдеться про участь у конфлікті Туреччини, Ірану та контрольованих ним нерегулярних шіїтських формувань (передусім ліванської Хезболли), і меншою мірою інших впливових держав регіону. Нарешті, на внутрішньому (сирійському) рівні, йдеться про протистояння проурядових сил і різноманітних повстанських угруповань.

Тематика роботи передбачає фокусування уваги на регіональному рівні сирійського конфлікту, а саме участі в ньому регіональних акторів. Слідом за Р. Хіннебушем (Hinnebusch, 2019, с.110), ми розглядаємо його, переважно, з точки зору реалістичної перспективи. Багатополярній системі Близького Сходу, на його думку, властиві міждержавне суперництво і відсутність безпеки. Це пояснюється недосконалою конструкцією регіональної системи, зокрема, довільно проведеними кордонами, що спричиняє іредентизм і породжує у більшості держав відчуття загрози з боку сусідів. Відсутність безпеки посилюється дисбалансом сил в результаті протистояння великих держав, гонки озброєнь та мілітаризації. У такому небезпечному регіоні всі великі держави прагнуть максимально збільшити свою владу, що, як відомо, породжує «дилему безпеки», в якій всі виявляються менш захищеними. На тлі такої відсутності безпеки всі держави проводять політику «балансу сил», зокрема шляхом утворення альянсів проти спільних загроз.

Крім того, доцільним є використання, також, конструктивістського підходу. Слід враховувати, що «реалістична» міждержавна система, «вбудована» в трансдержавну публічну сферу, в якій поширені ідентичності та норми обмежують і формують процес

реалізації державних інтересів. Це, за Р. Хіннебушем (Hinnebusch, 2019, с.111), є наслідком існування потужних наддержавних ідентичностей, що охоплюють більшість держав регіону (арабська нація та ісламська умма) і невідповідності між територіальними державами та ідентичністю. Ці чинники утворюють стійкі особливості регіональної політики.

По-перше, постійне міждержавне суперництво за лідерство набуває форми безперервних «холодних війн», в яких держави використовують ідеологічні та ідентичні дискурси для здобуття союзників і підриву ворожих урядів у прагненні до регіональної гегемонії. По-друге, головна загроза, з якою стикається більшість арабських держав – це не стільки ворожі армії, скільки підризна діяльність, що кидає виклик легітимності один одного і підтримує невдоволення внутрішньої опозиції (Hinnebusch, 2019, с.111). Таким чином, співвідношення сил між конкуруючими державами залежить не лише від їхніх конвенційних озброєнь, але й від ступеня внутрішньої консолідації держави. Великі держави, що поєднують матеріальні ресурси з цілісною ідентичністю, є більш амбітними у прагненні до регіональної гегемонії (Іран, Єгипет, Туреччина, Саудівська Аравія), тоді як менші, бідніші та більш фрагментовані стають жертвами боротьби за владу.

Еліти та лідери, що формують зовнішню політику близькосхідних держав, намагаються узгодити вимоги внутрішніх акторів із загрозами або обмеженнями з боку зовнішніх сил. Впоратися із загрозою на одному рівні зазвичай вимагає доступу до ресурсів на іншому, і максимізація однієї цінності (автономія, безпека, багатство, особистість) може вимагати принесення у жертву іншої. Так, наприклад, для протидії регіональній загрозі може знадобитися захист великої позарегіональної держави, а збільшення залежності на міжнародному рівні пов'язане з можливим падінням внутрішньої легітимності. Звідси, потрібна здатність балансувати між загрозами на різних рівнях.

Результати дослідження. Інтернаціоналізація – це процес в ході якого структура внутрішнього конфлікту розширюється і набуває кроскордонного виміру, внаслідок явного залучення, в різних формах, сторони або сторін, спочатку зовнішніх по відношенню до даного конфлікту, що таким чином впливає на його перебіг і результат (Sahadevan, 1998, с.317). Таким чином, фундаментальним фактором, що визначає інтернаціоналізацію є явне зовнішнє втручання – незалежно від форми, рівня або цілі – в такій мірі, що даний конфлікт, потрапляє під вплив однієї або кількох третіх сторін. Громадянську війну в Сирії, за класифікацією Uppsala Conflict Data Program (UCDP), можна визначити як «інтернаціоналізований внутрішньодержавний конфлікт» (intrastate with foreign involvement/internationalized). Він визначається як «збройний конфлікт між урядом і неурядовою стороною, в якому урядова сторона, опозиційна сторона, чи обидві сторони отримують підтримку військами від інших урядів, що беруть активну участь у конфлікті» (UCDP Definitions, 2021).

У 2011 р. антиурядові протести згодом названі «арабською весною» охопили Близький Схід та Північну Африку. Сирію вони також не оминули. Вже у березні 2011 р. уряд Сирії зіткнувся з безпрецедентним повстанням, коли протестуючі по всій країні вийшли на вулиці з вимогою змінити режим та повалити президента Башара Асада. Уряд вдався до надмірного насильства та намагався придушити акції протесту, направивши проти протестуючих тисячі правоохоронців, починаючи від поліції та військових, закінчуючи розвідкою та воєнізованими силами. Невдовзі опозиція також вдалася до збройного насильства і почала формувати ополчення. До 2012 р. конфлікт перетворився на жорстоку громадянську війну, під час якої уряд Сирії втратив контроль над значною частиною країни на користь різноманітних повстанських угруповань. Поступово конфлікт набував міжнародного виміру

через долучення до нього зовнішніх акторів – міжнародних організацій, держав і недержавних груп. Відбувалися його ескалація та інтернаціоналізація.

Громадянська війна в Сирії безумовно є інтернаціоналізованим внутрішнім збройним конфліктом із багатьма учасниками. Основними сторонами конфлікту можна вважати уряд Сирії, різноманітні сирійські повстанські групи (близько 1200 опозиційних збройних угруповань), Сирійські демократичні сили (SDF) – альянс де провідну роль відіграють сирійські курди, та інтернаціональна за складом Ісламська держава (ІД). Усі учасники – за винятком ІД – мають іноземну державну підтримку.

Фахівці з Економічної та соціальної комісії ООН для Західної Азії (UNESCWA) виокремили декілька ознак інтернаціоналізації сирійського конфлікту. По-перше, існує безпосередня військова присутність кількох іноземних країн, включаючи Іран, Російську Федерацію, Туреччину та США, та їх залученість до політичних гуманітарних і економічних справ, хоча й у різних регіонах і у різному ступені. Окрім зазначених, ще декілька країн (від країн ЄС до країн Перської Затоки) надають політичну, дипломатичну та фінансову підтримку різним сторонам конфлікту.

По-друге, втрата урядом контролю над кордонами, який перебрали на себе внутрішні опозиційні групи, транснаціональні рухи та зовнішні сили. Прикордонний контроль має вирішальне значення для оподаткування та контролю потоку гуманітарної допомоги, нафти, бойовиків, контрабандних товарів та зброї в Сирію від зовнішніх спонсорів (урядів і неурядових організацій), а також експорту товарів, зокрема нафти. За контроль на шляхах постачання відбуваються бойові зіткнення. Спірні прикордонні райони контролювані племенами та іншими транснаціональними силами перетворилися на притулки для опозиційних груп, що залежать від тилових баз у сусідніх країнах. Сили, що контролюють кордон, здійснюють прикордонне регулювання залежно від власних інтересів.

По-третє, ситуація в Сирії стала об'єктом докладання зусиль світового співтовариства. Незважаючи на поширену думку про те, що Рада Безпеки ООН зайшла у глухий кут стосовно ситуації в Сирії, з 2012 р. нею було прийнято 23 резолюції з сирійського питання. Сфера застосування резолюцій включає всеохоплююче політичне врегулювання і розв'язання конфлікту, порушення прав людини, знищення хімічної зброї, боротьбу з тероризмом, гуманітарну допомогу та транскордонне надання допомоги. Найбільш значущою серед них є Резолюція 2254, яка була одногосно прийнята 18 грудня 2015 р. і залишається основою позиції ООН щодо врегулювання конфлікту.

По-четверте, багато країн, переважно європейські та США, запровадили міжнародні санкції проти сирійських державних установ та приватних осіб. Вони прямо чи опосередковано впливають на більшість секторів сирійської економіки.

По-п'яте, наявність мільйонів сирійських біженців у сусідніх країнах і Європі, і міжнародні зусилля щодо допомоги та контролю за ними, а також пошук шляхів вирішення цієї проблеми. Це спричинило до формування величезної індустрії із помітним впливом на міжнародну дипломатію і навіть внутрішню політику в ЄС, США та інших країнах.

По-шосте, міжнародна гуманітарна присутність в Сирії та навколо неї, що викликано руйнівним впливом конфлікту та його наслідків на національну інфраструктуру та економіку. Йдеться про багатонаціональні інституції, міжнародні неурядові організації, іноземні урядові гуманітарні організації, що беруть участь у підтримці економічного життя країни.

По-сьоме, декількох мирних процесів ініційованих і підтримуваних різними міжнародними акторами. Започатковано кілька паралельних мирних процесів за підтримки

міжнародних акторів. Йдеться, зокрема, про Женевський процес – політична ініціатива під керівництвом ООН (заснована на резолюції 2254 та за сприяння Спеціального посланця ООН у Сирії), що включала кілька раундів переговорів, починаючи з Женевської конференції в червні 2012 р.; Астанінський процес (з січні 2017 р.), що включав декілька раундів переговорів, провідну роль у яких відігравали провідні держави-інтервенти – Росія, Туреччина та Іран (United Nations Economic and Social Commission for Western Asia, 2020, с.23-24).

Протягом багатьох років ворогуючі сторони в Сирії отримували усе більш відкриту підтримку зовнішніх акторів. Крім внутрішньої боротьби за владу, конфлікт набув характеру «прокси-війни», в якій розгорталися міжнародні, регіональні та субнаціональні конфлікти. Актори – сирійські та іноземні – розглядали конфлікт як гру з нульовою сумою, де успіх для одних означає поразку для інших.

Уряди Росії та Китаю підтримали уряд Сирії на міжнародному рівні, застосувавши право вето в Раді Безпеки ООН для блокування резолюцій проти уряду Сирії. Крім того, уряд Росії, уряд Ірану та контрольоване ним ліванське шіїтське угруповання «Хезболла» взяли безпосередню участь у конфлікті, надаючи військову, фінансову та матеріальну підтримку своєму сирійському союзникові.

Сирійські повстанці також отримали підтримку з боку різних міжнародних акторів. Так, уряд Туреччини надав військову та політичну підтримку, а Катар та Саудівська Аравія пожертвували величезні кошти. Уряд США забезпечував навчання та військову допомогу так званим «поміркованим» групам. SDF, де провідна роль належить курдським силам самооборони (PYD), користується безпосередньою підтримкою США, які надали їм військову, фінансову, матеріальну та політичну підтримку.

Безумовно найбільш яскравим проявом інтернаціоналізації сирійського конфлікту є прямі збройні інтервенції з боку зовнішніх акторів. Нідерландський фахівець Е. ван Він нарахував 8 найбільш значних інтервенцій у сирійський конфлікт, ініційованих іноземними державами, а також транснаціональними недержавними та квазідержавними акторами (Veen van, 2019). На його думку, іноземні інтервенції в сирійську громадянську війну включають:

1. Непряме та пряме військове втручання Ірану (участь регулярних іранських військ, а також нерегулярних шіїтських збройних формувань з Ірану та інших країн регіону, передусім ліванської «Хезболли») на підтримку президента Асада.

2. Транснаціональна підтримка збройних сил ісламської опозиції з боку мереж салафітів з країн Перської затоки (фінансова підтримка, відправка тисяч іноземних бойовиків-джихадистів, що прибули до Сирії на підтримку екстремістських недержавних збройних формувань).

3. Участь іноземних бойовиків і транснаціональних джихадистських груп у сирійському конфлікті (як проти Асада, так і проти його опонентів) під прапором Ісламської держави. При цьому, паралельно ІД вела подібну боротьбу і в Іраку.

4. Реалізація США і деякими європейськими країнами програм підготовки та оснащення повстанських груп, пов'язаних із опозиційною «Вільною сирійською армією» (FSA).

5. Російська збройна інтервенція на користь режиму Асада, що розпочалася восени 2015 р. і триває до цього часу.

6. Повітряні удари міжнародної коаліції, на чолі з США, з метою знищення Ісламської держави.

7. Розміщення американських (та у меншому ступені французьких) військ у зайнятих курдами районах на схід від Євфрату, з метою підтримати їх у боротьбі проти ІД, і захистити від атак з боку урядових військ і проурядових збройних формувань.

8. Кілька турецьких військових операцій на півночі Сирії, з метою зупинити експансію курдів у прикордонних з Туреччиною районах і перешкодити потенційному утворенню курдської держави, а також підтримати сунітські протурецькі опозиційні групи (Veen van, 2019).

Регіональний контекст сирійського конфлікту є не менш складним ніж внутрішня ситуація в Сирії, відображаючи як геополітичну боротьбу за домінування між Саудівською Аравією, Іраном та Туреччиною, так і давнє жорстоке суперництво між сунітською та шиїтською течіями ісламу.

Слід також зазначити, що інтернаціоналізації громадянської війни в Сирії значною мірою сприяла її історична залученість до багатьох конфліктів з сусідами. Вона є активним учасником арабо-ізраїльського конфлікту від самого його початку. З 1975 по 1990 рік Сирія була активно залучена до громадянської війни у сусідньому Лівані, і навіть після її закінчення ще довго тримала там свої війська. У 1991 р. сирійські війська приєдналися до міжнародної коаліції проти Іраку, який захопив Кувейт.

Значні збройні конфлікти у самій Сирії в минулому також мали міжнародний вимір. У 1979 р. «Брати-мусульмани» – найстаріша радикальна ісламістська група в регіоні, кинула виклик правлячому в державі клану Асада, що належав до релігійної меншості (алавітів). Конфлікт тривав до 1982 р., коли повстання було жорстоко придушено.

Спочатку позиції зацікавлених зовнішніх гравців були відносно чіткими: Туреччина, Кувейт і Катар підтримали опозиційні групи, пов'язані з «Мусульманським братством», які прагнули поширити політичний іслам у Сирії, тоді як Саудівська Аравія та ОАЕ не надовго підтримали режим Асада. Однак, Саудівська Аравія та ОАЕ, незабаром змінили свою позицію, намагаючись зменшити іранський вплив у Сирії, особливо коли вони зрозуміли, що більш широке зближення США та Ірану має продовжуватися (що завершиться ядерною угодою, проти якої вони виступили). Хоча більшість держав Перської затоки підтримали сирійську опозицію, вони, як правило, робили це, конкуруючи між собою, що робило їхні зусилля набагато менш ефективними, ніж вони могли бути (Veen van, 2019). Більш того, незважаючи на їхні зусилля, спрямовані на повалення Асада, нещодавні дипломатичні та торгові домовленості між сирійським режимом та кількома державами Перської затоки свідчать про те, що більшість з них готові піти з ним на компроміс. Сам Асад стверджував, що саудіти пропонували йому усебічну підтримку в обмін на припинення співпраці з Іраном (Higo, 2018, с.297).

Головною передумовою «боротьби за Сирію» є її надзвичайно вигірне геополітичне розташування. Сирія – разом з Йорданією – є левантійським перехрестям, що зв'язує Європу з Іраком / Іраном, Перською затокою та Північною Африкою. Сирія межує з Туреччиною, Іраком, Саудівською Аравією, Ізраїлем, Ліваном, що дає змогу прямо чи опосередковано впливати на низку процесів політичного чи економічного характеру, які відбуваються на зазначених територіях. Саудівська Аравія та Катар у контексті експорту вуглеводнів на європейський ринок вбачають сирійську територію як одну з найзручніших для прокладання розширеної мережі трубопроводів (Купрейчук, 2015, с.58). Іншими словами, контроль над Сирією означає контроль над потоком товарів, людей та діяльністю між кількома (суб) континентами, які можуть бути використані для отримання геополітичних переваг. Панування над Сирією може використовуватися як для посилення, так і для

послаблення інтенсивності як курдської, так і палестинської проблеми. Управління Сирією також дозволяє здійснювати значний вплив на Ліван, принаймні до тих пір, поки ізраїльсько-ліванський конфлікт залишається невирішеним.

Крім того, Сирія є частиною іранської регіональної мережі союзників і клієнтів, що склалася після Ісламської революції 1979 р., в ході громадянської війни в Лівані 1975-1990 рр. та ірано-іракської війни 1980-1989 рр. Ця мережа завжди конфліктувала з США, Ізраїлем та Саудівською Аравією, але інтенсивність цього конфлікту зростала після 2011 р., коли було кинуте виклик правлінню президента Асада, і знову в 2018 році, коли президент Трамп вийшов з ядерної угоди з Іраном. Обидві події створили можливості для антиіранських сил вилучити Сирію як важливий стратегічний елемент з іранської мережі. Дивно, що ані США, ані держави Перської затоки з цієї причини не втрутились у конфлікт на боці сирійської опозиції більш активно. Частково це можна пояснити переговорами про ядерну угоду (укладену в 2015 р.), які змусили США та ЄЗ (Німеччина, Великобританія та Франція) «ігнорувати» роль Ірану в Сирії, а також трансформацію сирійської громадянської війни від повстання проти диктатури в «війну з терором», принаймні в очах Заходу.

Туреччина та Іран – дві потужні регіональні держави, що проявили найбільшу зацікавленість у сирійському конфлікті, передусім з міркувань національної безпеки, та доклали найбільших зусиль для впливу на нього, в тому числі за допомогою збройної інтервенції. Мотиви та характер турецької та іранської інтервенцій у громадянську війну в Сирії ми розглядали у низці більш ранніх публікацій (Шуляк, 2018; Шуляк, 2019), тому тут обмежимося лише їх загальною характеристикою.

Позиція Туреччини стосовно сирійського конфлікту еволюціонувала від певного демократичного ідеалізму до суто прагматичного курсу з метою нівелювання загроз національній безпеці і зміцнення авторитарного режиму Р.Т. Ердогана. Перехід Туреччини до прямої збройної інтервенції був спричинений, з одного боку, усвідомленням неможливості усунення Асада, через пряме збройне втручання на його боці Росії та Ірану, а з іншого – актуалізацією проблеми національної безпеки, передусім, через зростання суб'єктності сирійських курдів у конфлікті. Введення регулярних турецьких військ на територію Сирії у 2016 р. перешкодило можливій появі курдського державного утворення й забезпечило створення «зони безпеки» уздовж сирійсько-турецького кордону. Крім того, інтервенція забезпечила виживання протурецьких опозиційних угруповань й збереження ролі Туреччини у якості впливового гравця у сирійському конфлікті, а також, її подальшу участь у вирішенні долі Сирії.

Туреччина у найближчій перспективі збереже свою військову присутність у Сирії. Цього вимагатиме, по-перше, необхідність підтримувати створену прикордонну «зону безпеки», де місцеві протурецькі сунітські формування навряд чи зможуть самостійно протистояти курдським загонам, чи урядовим силам, за якими стоять Росія та Іран. По-друге, Туреччина змушена захищати останній притулок сирійської збройної опозиції – провінцію Ідліб, яку за підтримки російських сил, активно намагається узяти під контроль Асад. Для Туреччини це питання і безпеки, і престижу (турки – головний спонсор сирійської опозиції, а президент Ердоган позиціонує себе як захисника сунітського населення) і геополітичного впливу, і гуманітарна проблема, адже саме до Туреччини будуть втікати біженці, якщо урядові війська захоплять територію провінції. Нарешті, за сприятливих обставин Ідліб, контрольований протурецькими угрупованнями може стати плацдармом для поновлення активних дій проти уряду, та спроб поширити контроль на решту території країни.

Втручання Ірану у громадянську війну в Сирії було викликано низкою міркувань, що витікають з уявлень іранського керівництва про національну безпеку та, відповідно, про наявні загрози для неї. Для досягнення цілей іранський уряд задіяв у Сирії як власні регулярні збройні формування, так і цілу мережу афілійованих з ним нерегулярних збройних формувань з Ірану, Лівану, Іраку, Афганістану, Пакистану.

Іранську інтервенцію слід визнати найбільш успішною, з точки зору досягнення поставлених цілей. Сирія фактично перетворилася на клієнта Ірану та на плацдарм проти його регіонального супротивника – Ізраїль. Створення іранцями потужної військово-політичної інфраструктури в країні ставить під сумнів здатність сирійського режиму проводити незалежну політику (Seliktar and Rezaei, 2020, с.194). До того ж, Ірану вдалося зламати на свою користь перебіг громадянської війни у Ємені, його регіональні супротивники – Саудівська Аравія та ОАЕ конфліктують стосовно політики щодо цієї країни. Поразка Д. Трампа на виборах у США остаточно знімає з порядку денного можливу американську військову операцію проти Ірану. Цілком можливе, також, повернення США до домовленостей стосовно іранської ядерної програми.

Проте мотиви для втручання Ірану у сирійський конфлікт не зникли. Хоча питання виживання режиму Асада вже не стоїть, постало питання про майбутній характер держави, якою він буде надалі управляти, й зокрема про ступінь іранського впливу на неї. Зміцнення іранської військової інфраструктури в регіоні та, відповідно, й регіонального впливу Ірану, розглядається його супротивниками як безпосередня загроза їхній безпеці. Це безумовно буде підштовхувати їх до більш активних і рішучих дій, що цілком може загострити ситуацію у регіоні й вплинути на перебіг сирійського конфлікту. Загрози іранським позиціям у Сирії та у регіоні в цілому, як і раніше, походять передусім від його традиційних опонентів – США, Ізраїлю та Саудівської Аравії.

Висновки. Регіональний вимір інтернаціоналізації громадянської війни в Сирії об'єктивно визначається конфліктним характером регіональної системи, що спонукає держави регіону до активних дій з метою нейтралізації загроз, поширення свого регіонального впливу й послаблення впливу опонентів. Сирія стала полем бою у «проксі війні», в якій ворогуючі сторони фактично обслуговують інтереси своїх зовнішніх патронів, що ведуть боротьбу за регіональне лідерство.

Значною мірою, підсумком інтернаціоналізації сирійського конфлікту, стало перетворення Сирії на типову «крихку державу», від якої ще довго будуть походити негативні зовнішні ефекти, навіть коли бойові дії остаточно припиняться: регіональна нестабільність (наприклад, більшу конфронтацію між Ізраїлем та Іраном), проблема біженців, кримінальна діяльність (контрабанда, наркотики, торгівля людьми) та екстремізм.

Іноземні інтервенції, безумовно призвели до збільшення як тривалості сирійської громадянської війни, так і її інтенсивності, а також створили умови для її поновлення в майбутньому.

Інтервенціоністська активність провідних зовнішніх акторів у сирійському конфлікті (Іран, Туреччина, Росія, США) буде тривати у найближчій перспективі. Відсутність повноцінного політичного врегулювання, яке забезпечило б досягнуті шляхом інтервенції результати, а також неспроможність місцевих «проксі» (чи то сирійський уряд, чи то різноманітні опозиційні повстанські угруповання) надійно їх забезпечити власними силами, буде змушувати інтервентів зберігати свою військову присутність ще тривалий час. Існує також вірогідність активізації їхніх дій через вплив власних внутрішньополітичних

чинників чи загострення ситуації в регіоні через дії супротивників зростання іранського впливу.

Бібліографічний список

- Купрейчук, В.Ю., 2015. Вплив сирійського конфлікту на політичні процеси близькосхідного регіону. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, 124(1), с.56-64. DOI: <https://doi.org/10.17721/apmv.2015.124.1>.
- Лисак, В.Ф. та Тарраф, А.Т., 2019. Особливості сирійського конфлікту. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія*, 26, с.142-150. DOI: 10.34079/2226-2830-2019-9-26-142-150
- Шуляк, С.В., 2018. Від «zero problems» до «Оливкової гілки»: політика Туреччини щодо громадянської війни в Сирії. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*, 18, с.414-421.
- Шуляк, С.В., 2019. Мотиви іранської інтервенції в громадянську війну в Сирії: безпековий вимір. *Регіональні студії*, 18, с.100-104. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2019.18.16>
- Aktürk, Ş., 2017. Turkey's Role in the Arab Spring and the Syrian Conflict. *Turkish Policy Quarterly*, 15(4), pp.87-96.
- Güner, S.Ş. and Koç, D.E., 2017. Shifting Balances Of Power in the Syrian Conflict. *Turkish Policy Quarterly*, 16(1), pp.123-130.
- Hashem, A., 2017. Iran's Post-ISIS Regional Strategy. *Turkish Policy Quarterly*, 16(3), pp.105-112.
- Hinnebusch, R., 2003. *The international politics of the Middle East*. Manchester: Manchester University Press.
- Hinnebusch, R., 2019. The Arab uprising and regional power struggle. In: S. Akbarzadeh, ed. *Routledge Handbook of International Relations in the Middle East*. New York: Routledge, pp.110-124. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315229591>
- Hiro, D., 2018. *Cold War in the Islamic World: Saudi Arabia, Iran and the Struggle for Supremacy*. London: Hurst.
- Işiksal, H., 2018. Turkish Foreign Policy, the Arab Spring, and the Syrian Crisis: One Step Forward, Two Steps Back. In: H. Işiksal and O. Göksel, eds. *Turkey's Relations with the Middle East: Political Encounters after the Arab Spring*. Cham: Springer, pp.13-31. DOI: 10.1007/978-3-319-59897-0_2
- Juneau, T., 2018. Iran's costly intervention in Syria: A pyrrhic victory. *Mediterranean Politics*. [online] Available at: https://www.researchgate.net/publication/325453899_Iran's_costly_intervention_in_Syria_A_pyrrhic_victory DOI: 10.1080/13629395.2018.1479362 [Accessed 22 September 2021].
- Kaldor, M., 2012. *New and Old Wars: Organised Violence in a Global Era*. 3rd ed. Cambridge: Polity Press.
- Sabet, F. and Safshekan, R., 2019. The revolutionary guard in Iranian domestic and foreign power politics. In: S. Akbarzadeh, ed. *Routledge Handbook of International Relations in the Middle East*. New York: Routledge, pp.96-109. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315229591> не має посилань у тексті

- Sahadevan, P., 1998. Internationalization of Ethnic Conflicts in South Asia: A Conceptual Enquiry. *International Studies*, 35(3), pp.317–342. DOI: <https://doi.org/10.1177/0020881798035003005>
- Seliktar, O. and Rezaei, F., 2020. *Iran, Revolution, and Proxy Wars*. Cham: Palgrave Macmillan.
- UCDP Definitions, 2021. *Uppsala University*. [online] Available at: https://www.pcr.uu.se/research/ucdp/definitions/#tocjump_688717524780569_12 [Accessed 22 September 2021].
- United Nations Economic and Social Commission for Western Asia, 2020. *Syria at War: Eight Years On*. [online] Available at: <https://www.unescwa.org/sites/default/files/pubs/pdf/syria-at-war-report-en.pdf> [Accessed 22 September 2021].
- Veen van, E., 2019. Syria: Foreign Interventions and the Revenge of Realpolitik. *Clingendael Spectator*, [online] 5 November. Available at: <https://spectator.clingendael.org/en/publication/syria-foreign-interventions-and-revenge-realpolitik> [Accessed 22 September 2021].
- Watling, J., 2019. Iran's Objectives and Capabilities: Deterrence and Subversion. *RUSI Occasional Paper*. [online] Available at: https://static.rusi.org/20190219_op_irans_objectives_and_capabilities_web.pdf [Accessed 22 September 2021].

Referances

- Aktürk, Ş., 2017. Turkey's Role in the Arab Spring and the Syrian Conflict. *Turkish Policy Quarterly*, 15(4), pp.87-96.
- Güner, S.Ş. and Koç, D.E., 2017. Shifting Balances Of Power in the Syrian Conflict. *Turkish Policy Quarterly*, 16(1), pp.123-130.
- Hashem, A., 2017. Iran's Post-ISIS Regional Strategy. *Turkish Policy Quarterly*, 16(3), pp.105-112.
- Hinnebusch, R., 2003. *The international politics of the Middle East*. Manchester: Manchester University Press.
- Hinnebusch, R., 2019. The Arab uprising and regional power struggle. In: S. Akbarzadeh, ed. *Routledge Handbook of International Relations in the Middle East*. New York: Routledge, pp.110-124. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315229591>
- Hiro, D., 2018. *Cold War in the Islamic World: Saudi Arabia, Iran and the Struggle for Supremacy*. London: Hurst.
- Işiksal, H., 2018. Turkish Foreign Policy, the Arab Spring, and the Syrian Crisis: One Step Forward, Two Steps Back. In: H. Işiksal and O. Göksel, eds. *Turkey's Relations with the Middle East: Political Encounters after the Arab Spring*. Cham: Springer, pp.13-31. DOI: 10.1007/978-3-319-59897-0_2
- Juneau, T., 2018. Iran's costly intervention in Syria: A pyrrhic victory. *Mediterranean Politics*. [online] Available at: https://www.researchgate.net/publication/325453899_Iran's_costly_intervention_in_Syria_A_pyrrhic_victory DOI: 10.1080/13629395.2018.1479362 [Accessed 22 September 2021].
- Kaldor, M., 2012. *New and Old Wars: Organised Violence in a Global Era*. 3rd ed. Cambridge: Policy Press.

- Kupreichuk V., 2015. Vplyv syriiskoho konfliktu na politychni protsesy blyzskokhidnoho rehionu [The political processes Middle East region under the impact of Syrian conflict]. *Actual problems of international relations*, 124 (I), pp.56-64. DOI: <https://doi.org/10.17721/apmv.2015.124.1>. (in Ukrainian).
- Lysak, V. and Tarraf, A., 2019. Osoblyvosti syriiskoho konfliktu The syrian conflict in the context of the modern international relations [Osoblyvosti syriiskoho konfliktu]. *Visnik Mariupol'skogo derzhavnogo univertitetu. Seriâ: Istorîâ. Politologiâ*, 26, pp.142-150. DOI: [10.34079/2226-2830-2019-9-26-142-150](https://doi.org/10.34079/2226-2830-2019-9-26-142-150) (in Ukrainian).
- Sabet, F. and Safshekan, R., 2019. The revolutionary guard in Iranian domestic and foreign power politics. In: S. Akbarzadeh, ed. *Routledge Handbook of International Relations in the Middle East*. New York: Routledge, pp.96-109. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315229591>
- Sahadevan, P., 1998. Internationalization of Ethnic Conflicts in South Asia: A Conceptual Enquiry. *International Studies*, 35(3), pp.317-342. DOI: <https://doi.org/10.1177/0020881798035003005>
- Seliktar, O. and Rezaei, F., 2020. *Iran, Revolution, and Proxy Wars*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Shuliak, S., 2018. Vid «zero problems» do «Olyvkovoi hilky»: polityka Turechchyny shchodo hromadianskoi viiny v Syrii [From "zero problems" to "Olive branch": Turkey's policy on the civil war in Syria]. *Visnyk of the Lviv University Philosophical Political studies*, 18, pp. 414-421. (in Ukrainian).
- Shuliak, S., 2019. Motyvy iranskoï intervetsii v hromadiansku viinu v Syrii: bezpekovi vymir [The motives of the Iranian intervention in the civil war in Syria: security dimension]. *Regional Studies*, 18, pp.100-104. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2019.18.16> (in Ukrainian).
- UCDP Definitions, 2021. *Uppsala University*. [online] Available at: https://www.pcr.uu.se/research/ucdp/definitions/#tocjump_688717524780569_12 [Accessed 22 September 2021].
- United Nations Economic and Social Commission for Western Asia, 2020. *Syria at War: Eight Years On*. [online] Available at: <https://www.unescwa.org/sites/default/files/pubs/pdf/syria-at-war-report-en.pdf> [Accessed 22 September 2021].
- Veen van, E., 2019. Syria: Foreign Interventions and the Revenge of Realpolitik. *Clingendael Spectator*, [online] 5 November. Available at: <https://spectator.clingendael.org/en/publication/syria-foreign-interventions-and-revenge-realpolitik> [Accessed 22 September 2021].
- Watling, J., 2019. Iran's Objectives and Capabilities: Deterrence and Subversion. *RUSI Occasional Paper*. [online] Available at: https://static.rusi.org/20190219_op_irans_objectives_and_capabilities_web.pdf [Accessed 22 September 2021].
- Стаття надійшла до редакції 10.10.2021 р.

S. Shuliak
A. Girman

INTERNATIONALIZATION OF THE SYRIA'S CIVIL WAR (REGIONAL DIMENSION)

Syrian civil war that started in 2011 is characterized by an extremely high degree of internationalization. The country has become the focus for the different actors in the world and regional politics, as separate states and international governmental and nongovernmental organizations. In this sense neighboring (regional) countries, whose own security and stability directly depends on the situation in Syria, show the greatest interest and activity.

The Syria's civil war is seen as an internationalized intrastate conflict – an armed conflict between a government and a non-government party where the government side, the opposing side, or both sides, receive troop support from other governments that actively participate in the conflict. This article focuses on the interventions of regional actors in the conflict, especially the most powerful regional states (Iran, Turkey, Saudi Arabia).

The intervention of regional powers in the Syria's civil war can be explained by the combination of realist and constructivist approaches. In such an insecure region, all major states seek to maximize their power, famously creating a security dilemma, in which all end up less secure. Against this insecurity, all states “power balance”, in particular by forming alliances against shared threats. The inter-state rivalry for leadership of supra-state communities is endemic, expressed in recurring “cold wars”, in which stronger states deploy ideology and identity discourses to gain allies and subvert rival governments in the search for regional hegemony.

Syria became a battleground in «proxy war», in which the warring parties actually serve the interests of their external patrons, who are fighting for regional leadership. Largely as a result of the internationalization of the conflict, Syria became a typical «fragile state» that will produce problems for a long time to come, even when the fighting finally stops: regional instability, refugees problem, criminal activities and extremism. Notwithstanding the Assad regime's survival and clear victory in the civil war, the main regional interveners' (Iran and Turkey) interference in Syria will continue, because threats to its national security and regional influence have not been completely eliminated.

Key words: Middle East, Syria, civil war, conflict internationalization, regional dimension, foreign intervention, Turkey, Iran.